

DA PROSTITUTE, TO MI JE ŽENA!
PRILOG POZNAVANJU POLOŽAJA ŽENE U DRUGOJ POLOVICI 18.
I PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA U DALMACIJI I NJEZINU ZALEĐU

JELKA VINCE-PALLUA

Centar za etnološku kartografiju
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
41 000 Zagreb
Đ. Salaja 3

UDK 396. 6. (497. 18)
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 20. 04. 1990.
Odobreno: 18. 06. 1990.

U članku se na temelju arhivskih izvora (na talijanskom jeziku i dva na latinskom) pisanih perom dalmatinskih domorodaca, većine s talijanskim prezimenima, želi pridonijeti poznavanju položaja žene u Dalmaciji i njezinu zaleđu druge polovice 18. i prve polovice 19. stoljeća.

Autorica prati ženu unutar šest ključnih tematskih cjelina: 1) nevjesta - žena od prošnje do vjenčanja; 2) trudnoća - porod; 3) rad - svakodnevni život; 4) moral; 5) odnos muškaraca prema ženama; 6) opsjednute žene - vještice.

Arhivski izvori u ovom članku podesni su ne samo za rekonstrukciju načina života, nego i za rekonstrukciju razvoja etnološke misli u tumačenju postanka ili uzroka pojava uz sveprisutno evolucionističko tumačenje položaja žene. Donijeta su i dva oprečna mišljenja o vrijednosti antropogeografskog tumačenja uzroka pojava i to upravo na temelju razmatranja položaja žene. U članku se ukazuje na opreku između statusa nevjeste i vještice izraženu već i samim nazivom.

Na kraju se upućuje na usporedbu života i položaja žene uvjetovanog ovim čvrstim dinarskim patrijarhalnim kodeksom s drugačijim položajem žene krajeva, grubo rečeno, sjevernije od Zadra, dakle na nekadašnjem liburnskom području.

QUANDO ALCUNO DI ESSI PARLA CON QUALCHE AMICO, DOVENDO NOMINARE LA MOGLIE, LA MADRE, LA SORELLA, VI ANTEPONE DA PROSTITUTE, COME SE PARLASSE DI COSA NAUSEOSA, E SPORCA*

UVOD

U pomalo nesvakidašnjem i neobično lijepom tekstu meksičkog autora Octavia Paza "Dialectic of Solitude" (vidi ovdje str. 23-32) mnoštvo je vrlo poticajnih ideja i razmišljanja o samoći, ljubavi, rođenju, smrti, općenito o čitavom našem postojanju (sa samim sobom i s drugima). Zapelo mi je za oko razmatranje u kojem se iskreno i sasvim otvoreno, kao da nije pisano olovkom nego skalpelom, razotkriva položaj žene (o čemu je riječ u ovom članku, premda ovdje prostorno i vremenski omeđen), žene koja je uvijek bila za muškarca "drugo", njegova suprotnost i dopuna ... Žena je, kako piše Paz, predmet, ponekad dragocjen, ponekad štetan, ali uvijek drugačiji. Pretvarajući je u predmet i podvrgavajući je izobličenjima koja nalažu njegovi interesi, taština, tjeskoba i sama njegova ljubav, muškarac je pretvara u instrument, sredstvo za postizavanje razumijevanja i ugode, način da preživi ... Žena može sebe pojmiti samo kao predmet, kao nešto "drugo". Ona nikad nije svoja gospodarica. Njezino biće je podijeljeno između onoga što ona doista jest i onoga što zamišlja da jest, a tu predodžbu nametnula joj je njezina obitelj, stalež, škola, prijatelji, vjera i njezin dragi. Ona nikada ne izražava svoju ženstvenost jer se ona uvijek očituje na način kako su to muškarci zamislili. Unutar tih svojih razmišljanja Paz umeće slična razmatranja Simone de Beauvoir: Žena je idol, božica, majka, vještica¹ ili muza, ali ona nikada ne može biti vlastita osobnost.

Čitajući jedan drugi tekst, nadahnuti predgovor Velimira Viskovića Araličinoj knjizi *Psi u trgovištu* iznenadila su me slična razmišljanja o Araličinih "gorštačkim" ženskim likovima u Bukovici 16. stoljeća koji se - doduše - vremenski ne uklapaju u razdoblje o kojem se u članku govori (2. pol. 18. i 1. pol. 19. st), ali su geografski, u određenom svom dijelu, ipak dio šireg prostora o kojemu se ovdje rasparavlja: *Premda se rado identificira s patrijarhalnim gorštačkim mentalitetom svojih likova, Aralica pokazuje dovoljnu mjeru fleksibilnosti i tankoćutnosti koja mu omogućuje da stvori produbljene ženske karaktere koji iznijansiranošću i uvjerljivošću nadmašuju ona tri plošna tipa što ih jedino poznaje i priznaje gorštački etički kodeks (majka, vjerna ljubav i kurva).*²

Aralica je, kao što je poznato, pisao svoje romane inspiriran arhivskim materijalom do kojega je dolazio.

*Kada netko od njih u razgovoru s kakvim prijateljem mora spomenuti ženu, majku, sestru umeće DA PROSTITUTE kao da govori o nečemu mučnom i prijavom. P. N. Grisogono, *Notizie per servire alla storia naturale della Dalmazia*, 1780., str. 166.

1. O vješticama kod Lovrića, Grisogona, Bize, Manole i Kažotića, vidi ovdje.

2. V. Visković: Ivan Aralica, *Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, predgovor, str. 13.

I.

Ovim člankom željela bih upravo na temelju arhivske građe, na temelju manje dostupnih pisanih izvora (na talijanskom jeziku i dva na latinskom) pridonijeti poznavanju položaja žene u Dalmaciji i njezinom zaleđu jednog omeđenog razdoblja - druge polovice 18. i prve polovice 19. stoljeća. Radi se o izvorima kojima se - osim Lovrićevom knjigom koja je prevedena i mnogima znana - nitko od etnologa, koliko mi je poznato, nije još koristio. Upravo zbog toga nastojala sam i veće odlomke citirati (prevedene) u cjelini da bi poslužili kao nov, nepoznat arhivski materijal pronađen raštrkan po novinama, časopisima i knjigama kao doprinos domaćim izvještajima nasuprot brojnijim stranih izvjestitelja. Drugi je cilj ovog rada da se na tim izvornim tekstovima uoče i prepoznaju usmjerenja i teorije onog vremena u tumačenju uzroka i postanka.³

Donosim ovdje popis svih autora i izvora u kojima se nalaze podaci i izvještaji koji se tiču položaja žene, a kojima se koristim u ovom radu. Sve su to izvori autora - dalmatinskih domorodaca, većine s talijanskim prezimenima - koji pišu svoje knjige ili članke na talijanskom jeziku, jeziku kulture, književnog i znanstvenog rada u Dalmaciji potkraj 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća. Dva misionarska izvještaja pisana su na latinskom jeziku. Uz popis autora i izvora dodane su i odgovarajuće stranice pa se u tekstu uz citat ne navodi stranica nego samo autor, osim na nekoliko mjesta gdje se to smatra posebno važnim. Citati su u tekstu izdvojeni kurzivom, a prijevod Lovrićeve knjige i prijevod izvještaja s vizitacija nadbiskupa Bizze i biskupa Manole citirani su onako kako sam ih našla kod prevodilaca tih triju tekstova, M. Kombola i L. Katića. Ostali prijevodi su moji.⁴

AUTORI I IZVORI

PIETRO NUTRIZIO GRISOGONO: *Notizie per servire alla storia naturale della Dalmazia* (Libro IV - Dell'aria e degli uomini), Trevigi 1780, str. 155-190.

MARKO KAŽOTIĆ (MARCO CASOTTI): Članci u *Gazzetta di Zara*, Zadar, 1833, str. 20, 24, 25, 328; 1835, str. 233, 234, 235; 1846, str. 131, 132.

IVAN FRANČESKI (GIOVANNI FRANCESCHI): Članak u *La Dalmazia*, Zadar, 1847, str. 145.

ANONIMNI AUTOR: Članak u *La Dalmazia*, Zadar, 1846, str. 283, 284, 298, 299, 300.

---

3. Dio ovog materijala o ženi samo je jedno poglavlje (str. 163-169) moje magistarske radnje (*Etnografska grada dalmatinskih pisaca druge polovice 18. i prve polovice 19. stoljeća*, Zagreb, 1985) u kojoj se nalaze i ostala poglavlja koja se tiču, u gruboj podjeli, materijalnog, duhovnog i socijalnog života. Komentar ovim izvorima koji govore o ženi, a također i teoretska usmjerenja pronađena upravo na ovim tekstovima ne nalaze se u magistarskoj radnji. Isto tako, taj materijal u ovom je članku dopunjen izvještajima s dviju vizitacija i rukopisom anonimnog autora iz 1775/6 iz Državnog arhiva u Beču.

4. Zahvaljujem se dr. Maslini Katušić na više korisnih talijanskih jezičnih savjeta.

IVAN LOVRIĆ (GIOVANNI LOVRICH): *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice*, str. 1 - 213, s talijanskog preveo Mihovil Kombol, Zagreb, 1948. Naslov originala: *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Fortis coll' aggiunta della vita si Socivizca*, Venezia, 1776.

Visitatio montana (Dalmatinsko Zagorje) - izvještaj trogirskog biskupa DIDAKA MANOLE sa dviju vizitacija 1757. 1760. Preveo i objavio Lovre Katić: Povijesni podaci iz vizitacije trogirске biskupije u XVIII st., *Starine*, knjiga 48, Zagreb, 1958, str. 288 - 330.

Bilješke nadbiskupa PACIFIKA BIZZE s vizitacije bliže i dalje okolice Splita 1750. i 1754. godine. Preveo i objavio Lovre Katić: Prilike u splitskoj okolici poslije odlaska Turaka, *Starine*, knjiga 47, Zagreb, 1957, str. 259 - 277.

AUTOR ANONIMNOG RUKOPISA iz 1775/6. godine "Dell' indole dei Dalmatini" - Codex državnog arhiva u Beču 573/175, str. 20, 21; Grga Novak: Jedan anonimni rukopis iz 1775/6. godine o dalmatinskim zagorcima (Morlakima), primorcima i otočanima (Jadranske studije, prigodom III kongresa slavenskih geografa i etnografa, Zagreb, 1930, str. 21 - 37.).

U tekstu treba razlikovati svjedočenja dvaju anonimnih autora. Prvoga, koji piše u časopisu *La Dalmazia*, nazivam anonimnim, a drugoga autorom anonimnoga rukopisa, kako ga je nazvao Grga Novak.

II.

Arhivski materijal i pisani izvori iz vremena i prostora koji promatramo služi nam, nema sumnje, u rekonstrukciji načina života ljudi, u ovom slučaju rekonstrukciji načina života žene i - neminovno - kao posljedici takvog načina života, rekonstrukciji njezina položaja.

Poznato je metodološko opredjeljenje koje se zalaže za objavljivanje arhivskih izvora u zbirnim, kompleksnim izvještajima i pregledima koji što potpunije svjedoče o ukupnom stanju uprave, gospodarstva, prosvjetno-kulturnih prilika, društveno-političkih odnosa i demografskog stanja nekog mjesta, uže ili šire regije. (Stulli: 119). U ovom se prilogu, međutim, zbog obima izvora, izdvaja jedan izabrani aspekt iz ukupnosti života, položaj žene, kao što bi se moglo posebno govoriti i o plesu, kući, stočarstvu, vjerovanjima. Na ovom mjestu treba ukazati na još jednu činjenicu koja se odnosi na, u posljednje vrijeme, toliko spominjanu potrebu znanstvenog zbližavanja *etnologije i socijalne historije*. Ta potreba, po poznato usmjerenom interesu socijalne historije prema običnom, bezimenom čovjeku nedominantne klase, dolazi naročito do izražaja upravo u istraživanju povijesti žena, marginalnih prolaznika kroz povijest. A povijest, *history*, bila je, kako se to često navodi, *he-story*.

CONSIDERANDO LA CONDIZIONE DELLE FEMINE IN DALMAZIA, DEVESI OSSERVARE COME IN GENERALE ELLA SIA VERAMENTE TRISTE E COM-PASSIONEVOLE*

Svi se autori slažu o mučnom, tegobnom životu dalmatinske žene. Neki teoretiziraju o tome, drugi donose podatke o aktivnostima kojima se bave, o tome što se od nje očekuje, što se najviše vrednuje i slično.

ANONIMNI AUTOR *razmatrajući položaj žena u Dalmaciji*, primjećuje da je on u cjelini zaista bijedan i vrijedan sažaljenja. No položaj žene varira od mjesta do mjesta. Naročito je velika razlika između onih duž obale i onih na otocima, gdje su običaji općenito blaži, a ljudi kultiviraniji. Isti autor, opisujući vanjski izgled žena, naglašava razliku između onih planinskog dijela Dalmacije⁵ i spomenutih žena uz obalu i na otocima: *žene planinskog dijela Dalmacije imaju čvrstu, robusnu građu tijela, ali usprkos tome, zbog mučnog i tegobnog života, prije vremena ostare. Za razliku od njih, žene uz obalu i na otocima fizički se brže razvijaju i duže sačuvaju svježinu i mladost.*

Ovu znatnu razliku, koja postoji između dalmatinskih zagoraca, dalmatinskih primoraca i otočana, opazili su mnogi koji su pisali o stanovnicima Dalmacije, ali su se gotovo sasvim dali na prikazivanje naših zagoraca (Morlaka) zanemarujući primorce i otočane, kao što je to slučaj i s autorima izvora kojima se koristim u ovom radu.

III.

NEVJESTA: VJEŠTICA

Započinjem izvještaj o ženi slijedećim tematskim cjelinama (1-6) u kojima se prate neki ključni momenti, događaji i pojave koji određuju život žene u toj patrijarhalnoj sredini. U prvom poglavlju govori se o nevjesti, a završno je posvećeno temi žene-vještice koja je u pravilu bila starija ili stara žena.

I *nevjestu i vješticu* veže zajednička etimologija (usp. svesl. i prslav. korijen *ved znati*,⁶ premda tumačenje etimologije pojma nevjestica nije tako sigurno kao što je to slučaj s riječi vještica. Ipak, u Skokovom Etimologijskom rječniku (II: 515) naći ćemo na prvom mjestu glavnih tumačenja (kod Bernekera, Brucknera i Stiebera) da je NEVJESTA: *riječ složenica od negativnog prefiksa ne- i od participa na -to od ved "znati": nevjestica "nepoznata" žena koju novo ognjište nije priznalo, koja je imala da štiti*

**Razmatrajući položaj žena u Dalmaciji mora se primijetiti da je on zaista tužan i vrijedan sažaljenja.*

Anonimni autor, *La Dalmazia*, 1846, str. 283.

5. U tekstu dalje - morlačke žene. Kao kratko objašnjenje naziva Morlak - Morlaci navodim danas opće prihvaćeno mišljenje da su Morlaci Hrvati katolici ili manjim dijelom Srbi pravoslavci, dakle Slaveni, koji su se pomiješali s romaniziranim balkanskim starosjediocima i koji su obitavali u kontinentalnoj zagorskoj Dalmaciji i živjeli patrijarhalnim životom.

6. *znati*: slovenski *vedeti*, češki *vedeti*, slovački *vedet'*, poljski *wiedzieć*, ukrajinski *vidaty* itd., te razne izvedenice - vještina, vještačiti, vještba (vježba), nevješt, vjedogonja, народоведење - narodoznanstvo. Usporedi i sansk. *veda* - znanje, *vede* - svete knjige.

kako ne bi povrijedila duhove nove porodice. Nevjesta je, dakle, "ona nepoznata", ona koja dolazi iz *ne-znana* kraja (egzogamija), koja tek dolazi odnekuda, iz svoje rodne kuće u kuću mladoženje što je, razumljivo, od početka stavlja u nezavidan položaj.

VJEŠTICA, međutim, ona koja nešto *zna*, ženski je lik kojemu se čak u nazivu priznaje vrijednost, sposobnost, znanje, lik koji, doduše, odmah izaziva smijeh ili strah, ali koji je dobio tu privilegiju i atribut "znajuća", žena kojoj se pripisuje neko značenje, vrijednost, moć pa bila to i (samo) vještija.

Zanimljivo je da su čak dva autora (Lovrić, Grisogono) uočila i naglasila da je to način isticanja žene nekom svojom specifičnom sposobnošću kojom bar donekle može postići nekakvu društvenu afirmaciju i uvažavanje.

Po Lovrićevu mišljenju žene koje hoće biti vještice i koje se daju na taj zanat pretvaraju se da su opsjednute onda kada uđu u neke godine, a ljute su što se nisu udale. Drugi bi razlog bio mišljenje da je zaslužno biti opsjednut jer se vjeruje da su opsjednuti ljudi sveti mučenici. Zato su se nekoć morlačke žene, iz ambicije da postanu svete, pretvarale da su opsjednute i tada su samo muževi uspijevali batinom istjerati đavole iz njih.

I jedan drugi autor, Trogiraniin Pietro Nutrizio GRISOGONO, svjedoči o opsjednutim ženama s dosta prijekora (*ženska zloća služi se takvim sredstvom*), premda je uočio da to rade zato da bi zahtijevale poštovanje i slobodu. *Mnogi milosrdni svećenici uzalud se trude da ih oslobode duhova koji ih ustvari ne posjeduju* (Grisogono: 180).

I kod Lovrića i kod Grisogona nalazimo "vještiji poziv" kao bijeg i izlaz iz svakodnevnog, uobičajenog tretiranja žene u životu. Ona se, prema Grisogonu, služi makar ženskom zloćom da bi se domogla poštovanja i slobode. Lovrićeve vještice opsjednutošću postaju svete mučenice, a neudate žene, koje nemaju čak ni običan status udate žene, u ono doba toliko važan, posiju za posljednjim "izlazom" iz takve situacije, postaju vješticama.

1. NEVJESTA - ŽENA OD PROŠNJE DO VJENČANJA

LA SPOSA PORTA DEL PARI INA FOCACCIA D'AZIMO, ARROSTITA SOTTO LE BRAJE, MOSTRANDO, CHE SAPRA SOTTOMERE LA PROPRIA PERSONA, E VOLONTA ALL' ARBITRO DEL MARITO, A COSTO DI SOFFRIRE DE DOLORI, RAPRESENTATI DAL FUOCO*

Počevši od statusa nevjeste, morlačka žena mora pokazati svoju podređenost, pokornost i spremnost za obavljanje najtežih poslova.

Kod prošnje, kako nas izvještava LOVRIĆ, *djevojka nije prisutna kod večere nego tek na očev poziv sramežljivo dolazi te na pitanje da li pristaje, ona, spuštajući oči i zakrivajući rukom lice, odgovara: Sve što čine moji stariji meni je naredba.*

Prema KAŽOTIĆU, *na izlasku iz crkve mladenka ide iza mladenca, a vode je kum*

---

*Nevjesta isto tako donosi beskvasnu pogaču pečenu ispod pekve, pokazujući da će znati podvrći svoju ličnost i volju samovolji muža pod cijenu podnošenja bola prikazanog vatrom. P. N. Grisogono, *Notizie per servire alla storia naturale della Dalmazia, Trevigi, 1780.*, str. 182.

i djeveruše. Kad stignu do praga mladoženjine kuće, prvi ulazi najbliži rođak pjevujući i plešući, a prati ga mladenac s ostalim djeverima. Svekrva na vratima pita kuma koga on to vodi u kuću, a on joj odgovara da je to snaha. Nakon toga utvrđenog odgovora zadrži ona mladu na pragu i sa strogom ozbiljnošću izlaže pred svima dužnosti pametne kršćanske žene: briga o obiteljskoj ekonomiji, vođenje poslova, ljubav prema mužu, radinost. Tu, dakle, mladenka na pragu kuće kao simboličnom (posvećenom) mjestu označava prijelaz iz svoje kuće (obitelji) u kuću obitelji njezina muža i - da bi uopće smjela ući u nju - mora obećati požrtvovnost i radinost.

Biskup MANOLA (selo Zlopolje u Dalmatinskoj zagori) govori o mladenkinom ljubljenju praga i njezinoj dužnosti da pri ulazu u kuću mora okrenuti sve lopziže oko ognjišta (i ovdje pokazujući spremnost na rad).

GRISOGONO govori o istom trenutku dolaska pred prag muževljeve kuće kada ona naznači znak križa na vratima i ljubi prag, bočne i gornju gredu, kao što je učinila i na izlasku iz rodne kuće. Na pragu uzima dijete i tri puta se zavrti obećavajući na taj način najmanje troje djece. Kad uđe u kuću, odlazi prema ognjištu natovarena drvima da bi označila da je spremna raditi najteže poslove u toj kući. I kod prošnje, koja prethodi svadbi, Grisogono izvještava da nevjesta donosi beskvasnu pogaču pečenu ispod pekve, pokazujući da će znati podvrci svoju ličnost i volju samovolji muža pod cijenu trpljenja bola prikazanog vatrom. Novi mladenkin položaj u novoj (stranoj) sredini potenciran je i običajem o kojemu govori KAŽOTIĆ: osam dana nakon vjenčanja mladenki nije dopušteno da posjeti majku ni majci da posjeti kćer. Jedini kontakt među njima je dar koji majka šalje kćerci po bliskoj rođakinji. Dar je vreteno i ostali domaći pribor, kao da bi se time htjelo reći, primjećuje Kažotić, da žena treba provesti prvih osam dana braka u radu i domaćim poslovima. Majčin dar, vreteno i ostali pribor, opet je samo simbol onoga što se očekuje od žene: rad, pokornost i prihvaćanje svih dužnosti koje se očekuje da žena mora ispuniti. Žena, nastavlja taj isti autor, osim na dan svog vjenčanja, ne sjeda za stol s muškarcima. Devetog dana braka ona skida svečanu odjeću i oblači svakodnevnu, radnu. Kažotićev opis vjenčanja, iz kojega ovdje uzimamo samo neke izvatke, završava njegovim iskrenim čuđenjem i suzdržanim smijehom nad rustikalnim običajima tih ljudi, mladenke koja se ne smatra voljenom ako je njezin muž ne izgrdi i dobro ne izudara. Slično uočava i ANONIMNI AUTOR ustanovljujući da je strpljivost i predanost tih jadnih žena upravo iznenađujuća, i što su više omalovažavane od muškaraca, to su im privrženije i spremnije na veću žrtvu da bi zadobile njihovu ljubav.

Biskup MANOLA u svojoj *Visitatio montana* 1760. g. (Zagorske župe - selo Zlopolje i Ogorje kraj Muća) izvještava o kabanici⁷ kao važnom svadbenom rekvizitu: *Kad mlada ide u crkvu na vjenčanje, dovodi je djever ispod kabanice, a nema li njezin vjerenik brata, onda je vodi koji rođak u crkvu, a tako i iz crkve kući. U kući za čitavo*

7. Pada u oči da se crvena kabanica, kao dio redovne nošnje, najduže održala kod onog stanovništva gdje ima neposrednih indikacija o miješanju vlaškog i slovenskog stanovništva (što je upravo slučaj s Morlacima - op. J. V-P.). Kako se vidi iz običaja, ova se kabanica kasnije javljala samo kao relikv priilikom svadbe, ali opet u krajevima gdje je bilo vidnih tragova miješanja slovenskog i vlaškog stanovništva. Obavezna upotreba crvene kabanice u svatovima ovih krajeva, kao i neki detalji običaja, očito ukazuju da ona pripada jednoj veoma staroj tradiciji (Kulišić, Š: 88).

vrijeme pirovanja stoji pod kabanicom s djeverom ili rođakom, pa i jede pod istom kabanicom.

Prvoga blagdana poslije vjenčanja mladu dovodi u crkvu djever ili bliži rođak pod kabanicom. U crkvi skida kabanicu, a po svršetku mise djever se postavi s nevjestom do crkvenih vrata držeći je pokrivenu kabanicom i pokazuje joj svoje rođake i svojtu, kojima se nevjesta duboko klanja i s njima ljubi.

Dok se ona klanja i ljubi, djever skida kabanicu, pa kad svrši ljubljenje, ponovo je pokrije.

Kad svrši sve to, onda je vodi pod kabanicom kući i tada se završava ta ceremonija s kabanicom. Očito je da kabanica štiti mladenku, što je naglašeno apotropejskim svojstvom crvene boje.

Osim prošnje i regularnog načina sklapanja braka, drugi je način - otmica. U Morlakkiji (GRISOGONO) žene bivaju ili otete ili formalno isprošene. Djevojke koje otmicom prelaze svom izabraniku, s kojim često same ugovore mjesto i vrijeme otmice, prištede sebi i svojim trošak i pripreme za vjenčanje i gozbu. Otmice, kako nas opet informira LOVRIĆ, rijetke su i poduzimaju se sporazumno. Do njih često dolazi ako djevojka ima više prosaca, a otac je obeća jednome koji joj nije mio. Tada dolazi i do dvoboja među proscima. Muškarac za otmicu dobiva pristanak svojih roditelja, a oteta se djevojka ne vraća u roditeljsku kuću. Ako se koja i vrati, kajući se što je pristala na otmicu, izade na zao glas pa se teško više može udati. AUTOR ANONIMNOG RUKOPISA iz 1775/6. također svjedoči da se djevojke najčešće otimaju. Vrlo rano se žene i svi svadbene obredi, koji su vrlo različiti, čine smjesu barbar-skih i smiješnih običaja koji su svakom strancu zanimljivi. Malo ih ostaje neoženjenima...

2. TRUDNOĆA - POROD

*SUCCEDE ALLE VOLTE CHE PARTORISCANO PER ISTRADA**

Trudnoća, koja slijedi u životnom ciklusu žene, nimalo ne mijenja redovni način života morlačke žene. Ona i dalje radi najteže poslove do zadnjeg dana, a ako rodi na polju, uvijek dijete u pojas i donese ga kući. Teške porode obavljaju u stojećem stavu, vezane uz grede, i stoje tako dok ne rode, vjerujući da će na taj način plod najlakše izaći van (LOVRIĆ). Lovrić primjećuje posebno težak položaj morlačkih žena pravoslavne vjere kojima pri porodu pa bio on težak i makar morale umrijeti, ne smije pomagati nitko osim žena latinskog obreda... tumačeći to zabranom svakome tko je njihova obreda dotaći se rodilje prije roka od 40 dana.

Nakon krštenja djeteta žena napušta muževljev krevet i odmara se do njegovih nogu, jer je postala majkom. Žene tada počinju spavati na prostirci na podu, a u muževljev krevet dolazi samo na njegov poziv (LOVRIĆ).

* *Ponekad se desi da putem rode.* Giovanni Lovrich: *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Fortis coll' aggiunta della vita di Socivizza, Venezia, 1776.*

Nakon poroda teče uobičajen život: *ako žene idu daleko na posao, one naprte na rame kolijevku s djetetom i poslije ga stave u hlad da spava*. U selu Crivac u Dalmatinskoj zagori, izvještava biskup MANOLA, *djevojke skrivaju trudnoću kabanicom, pa se prave bolesne i konačno porode u šumi te puste umrijeti dijete*.

P. N. GRISOGONO izvještava o toj temi dosta detaljno stalno ističući da Morlakinje ne zahtijevaju baš nikakvu pažnju kod trudnoće i poroda: *Jedna Morlakinja najmanje je neugodna žena mužu bez obzira u kojem je stanju. Dok je trudna ne zahtijeva ni najmanju pažnju, nastavljaajući isti način života koji je jednako ispunjen radom kao i prije. Želje kojima su toliko podložne gradske žene ne ometaju Morlakinje... Radaju sretno i najčešće same iza stada, usred šuma, bez pomoći babica. Kada rode na prvom potočiću operu dijete koje onda stave u grubu i prostu pregaču. Navečer se vraćaju kući, jedu istu hranu kao i ostali ukućani, a slijedeće jutro vraćaju se ponovo na pašnjak, noseći sobom tek rođeno dijete čija je kolijevka zemlja, a povoj malo ostataka od pohabane odjeće odbačene od ukućana. Usprkos rađanju bez babica i što se ne čuvaju začina, vjetra i štetne hrane, malo žena ima problema u babinju i vrlo malo ih zbog toga umire. Dan poslije poroda vidio sam žene koje su se pojavile čak na plesu na trgovima: bez ikakva opreza, baš kao što su Španjolke i Korzikanke to običavale po svjedočanstvu Strabona, Diodora Siciliskog i Bearna, dok su muževi za to vrijeme ležali u krevetu i primali čestitke i posjete.⁸ Njihova čvrsta građa daje im te tako važne prednosti. Radi tog dobrog ishoda Likurg je želio da vježbe djevojaka budu naporene tako da plod koji će roditi postane dovoljno snažan, a da se majke uspiju oprijeti bolovima rađanja.*

3. RAD - SVAKODNEVNI ŽIVOT

LE MORLACHE NON REPUTANO VILE QUALSIVOGLIA FATICA*

Već je naglašeno da je važan elemenat u svadbenim običajima čin mladenkinog obećavanja (ustaljenim simboličkim formama) pokornosti i spremnosti na rad i obavljanje najtežih poslova.

Morlakinje ne smatraju niskim bilo koji napor, a što više rade to više ih se cijeni. Njihov je posao gonjenje stoke na planinske pašnjake, gdje putem vezu i ukrašavaju dijelove odjeće. One su vične nositi drva, vunu, piliće, sir i žitarice u gradove na more... Muški i ženski poslovi u djetinjstvu još se ne razlikuju pa oba spola vode stada na pašu (GRISOGONO).

ANONIMNI AUTOR također to potvrđuje: *Među Morlacima teret cijele obitelji gotovo je potpuno natovaren na leđa žena, kao npr. rad na zemlji i najteži poslovi u kući. Bolji je sastav onih obitelji u kojima je veći broj žena i koje svojom umjerenošću i pažnjom popravljaju ekonomske propuste prouzrokovane porocima i neumje-*

* *Morlakinje ne smatraju niskim bilo koji napor.* P.N. Grisogono, *Notizie per servire...*, Trevigi, 1780, str. 169.

8. Grisogono ovdje nije svjestan da govori o poznatom običaju muških babinja - kuvadi.

renošću muškaraca. Slično misli i GRISOGONO: Često su u kući tri ili četiri udate žene, a što je više radne snage u kući, to se živi ugodnije. On, međutim, smatra da mir i zajedništvo treba pripisati takvoj kućnoj organizaciji gdje su žene raspoređene po različitim poslovima, pa nisu zajedno osim nekoliko sati po noći...

Zadaća je žena, saznajemo dalje od Grisogona, kad stigne neki stranac u kuću više puta pognuti glavu i pitati za zdravlje, što je najuobičajeniji izraz poštovanja. One moraju posluživati muškarce koji jedu pa se ne pojavljuju za stolom.⁹ AUTOR ANONIMNOG RUKOPISA iz 1775/6. svjedoči o istoj zabrani: ni žene, ni kćerke, ni majka ne smiju sjediti za stolom s muškarcima, a u najboljem slučaju puštaju ih s muškom poslugom... Ipak, zadovoljne su svojim položajem jer ne poznaju draži ljepšeg i udobnijeg...

Morlakinja s golim malim djetetom na ledima, mješinom za vodu na glavi i preslicom u rukama (Geissler, iz knjige B. Hacquet: *L'Illyrie et la Dalmatie*, 1815, skraćeni prijevod Hacquetova originala *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrier und Slawen*, Leipzig, 1802-05.)

9. Tu privilegiju imaju, kao što se vidjelo kod svadbenih običaja, samo na dan svoje svadbe.

4. MORAL

LA MORALE DE' MORLACCHI È QUELLA ISTESSA, CH'È COMUNE A TUTTE LE NAZIONI DEL MONDO*

Zanimljive podatke o tome daje I. LOVRIC: *Čuvstva se između oba spola izražavaju potpuno slobodno i nitko ne smatra uvredom ako netko nekoga odbije s obzirom da su oni i u tome fatalisti, misleći: "tako je suđeno". Ako je netko ljubakao s više djevojaka u isto vrijeme, to se ne smatra "svjetskom manirom ili životnom vještinom" nego takvoga, naprotiv, nijedna djevojka kasnije neće. Poljupci su između oba spola vrlo obična i uobičajena stvar i onda kada se ne radi o ljubavi. Morlaci su ljubomorni do pretjeranosti, ali to ne pokazuju. Jedino ako opaze da su im žene nevjerne, tada je za te žene bolje da nestanu. Slično o tome kaže i GRISOGONO: Na preljub Morlaci gledaju kao na najveću krivicu koju su uvijek spremni osvetiti krvlju. LOVRIC brani moral dalmatinskih žena i poriče tvrdnju da se one prostituiraju za nisku cijenu da bi se, iz taštine, pojavile u lijepom odijelu. On tu zabranu tumači činjenicom da se radi o plaćenim ženama kojih ima malo i koje dočekuju putnike na cesti. Jednostavnost i morlačka nepokvarenost (GRISOGONO) vidi se po običaju ljubljenja i grljenja bez obzira na mjesto i spol. Oni bez zlobe međusobno pružaju ruke oko vrata i na prsa. Djevojke idu bez pratnje pješice u gradove, bez straha da će ih tko napasti. Vanjski su znaci, simboli djevojačke nevinosti, crvena kapica i pletenice. Lovrić se ne slaže s FORTISOM koji smatra da djevojka koja bi izašla na glas radi loša vladanja, došla bi u opasnost, da joj župnik u crkvi javno skinе crvenu kapu i da joj zatim koji rođak odreže kosu u znak sramote. LOVRIC energično s neslaganjem odgovara: Na čiju vjeru Fortis širi ovu bajku, to ja ne znam. To sigurno nije bila dužnost župnika, ili je ta dužnost vrlo stara datuma. Ako bi koja djevojka pokazala sklonost za kakav nedopušteni užitak i ako bi se to obaznalo, onda se nekoć događalo - a danas se ni to više ne događa - da bi se u tom slučaju, kad ne bi sama skinula znakove djevičanstva, složilo više djevojaka i da bi joj silom skinule kapu s glave. Sada je i ovaj običaj gotovo sasvim ukinut, i svaka, koja učini kakvu ljubavnu pogrešku, skida kapu sama, a ne mora se uostalom brinuti ni da promijeni boravište, kako dodaje Fortis: štoviše, ona pobožno okaje svoju pogrešku i preporuča se samilosti župnikovoj, koji joj redovno nađe muža.*

U vezi s iznesenim, sasvim je razumljiv "credo" koji racionalist Lovrić ističe ispod naslova svoje knjige, a koji je uzeo od Seneka: *Ne treba vjerovati svemu što se pripovijeda; mnogi izmišljaju da prevare, a mnogi jer su prevareni.*

Od nadbiskupa BIZZE saznajemo da je prevladavao zao običaj (u selu Bisko kraj Dicma), da se djever slobodno vlada s nevjestom, što ne može biti bez grijeha. Neke uzimaju za djevere vjerenikove pobratime, a neke i one, koji mu nisu ništa. Poslije zaruka slobodno se vladaju ne samo s vjerenikom, već i s njegovim rođacima... neka

*Moral Morlaka jednak je onome koji je zajednički svim narodima svijeta. G. Lovrich: *Osservazioni di G. Lovrich sopra...*, Venezia, 1776, str. 102.

Skekrić zatrudnjela je sa Stjepanom Meštrovićem, bratom svoga vjerenika. U Podgrađu, kako je zabilježio isti nadbiskup, kad se djevojka zaruči, njezin djever drži za svoju dužnost, da je u prvi svečani dan povede u crkvu držeći je rukom ispod ječermje. U tome stavu slušaju misu i jednako se vraćaju kući.

Biskup Didak MANOLA u svojoj *Visitatio montana* - selo Zlopolje i Ogorje kraj Muća u zaleđu Splita - govori naširoko o kabanici kao važnom ali ne i nedužnom rekvizitu pri svadbenim svečanostima (posebno napominjući da je običaj u njegovoj župi u Ogorju takav kakav je i u čitavom Dalmatinskom zagorju):

Pod ovom kabanicom događaju se bezbrojni nedopušteni doticaji, pa je to predigra i kojega drugog nedopuštenog djela, koje se poslije kod mnogih u svoje vrijeme ot-krije.

Veći dio ovih pokvarenosti kušao sam ukinuti, kad sam otkrio njihovu zloću, koja se počinja, osobito onaj običaj s kabanicom, ali mi nije u svemu uspio pokušaj, jer oni hoće da rade onako, kako su činili njihovi pređi, i sve čine - kako rekoh - bez ikakve zamjere.

Isti biskup Manola izvještava sa svoje vizitacije sela Crivca da *moral nije osobit, i župnik se tuži, da se događaju mnoga oskrvrnuća djevojaka, a uzrok je tome, što je blizu vojnički kvartir, pa i siromaštvo puka. Često se nađu izložena mrtva tjelesa djece u procijepima brda, i ne može se pronaći, tko ih izlaže. Župnik je nastojao, da harambaše nađu krivce i dojave ih, ali uzalud.*

Sa iste *Visitatio montana* 1757. izvještava Manola da je u selu Ogorje *čudoređe vrlo loše. Luka Prokapa živi u suložništvu, jer mu je utekla žena pred 16 godina, pa nije mogao doznati, je li živa ili mrtva i zato se ne može vjenčati. I Luki Duciću utekla je žena.¹⁰ Ima dosta svađa i neprijateljstva, osobito između nekih obitelji, koje poimence spominje, koje nikako nije mogao izmiriti. Psovači su nemili u svakom selu, i što više župnik propovijeda protiv psosti to su gori. U Kaštel Starome Ivan Cipicco, okružni kapetan, živi u suložništvu. Stari i mladi psuju, običavaju reći hrvatski: pasja viro, pasja paro,... ti dušu, oca, mater i u grebu. Ivanica Pervan¹¹ nije pristupila na sakramente o Uskrsu, a kažu da je lošega vladanja i poštenja. Spomenuti kapetan Cipicco rastavljen je od žene i drži sa sobom Margaritu, ženu Frane Pervana, Matija iz Sitnoga, služavka Lovre Biluša, rastavljena je od muža, i kažu, da je s mnogima u grijehu.*

Jedan od rijetkih izvještaja s obalnog dijela Dalmacije je onaj AUTORA ANONIMNOG RUKOPISA iz 1775/6. g. u odjeljku "Il Litorale": *Iako je sloboda odnosa među spolovima neovisna od obzira koji je bezazleni pučki oprez jednom zahtijevao, ipak ima još mnogo suzdržljivosti; žene ne uživaju svu onu slobodu koju češće traže*

10. U rimskom Archivio storico della congregazione per l' evangelizzazione dei popoli ili kraće rečeno, Archivio storico della propaganda fide u Acta 1746. naišla sam na svjedočenje biskupa (?) iz jednog drugog kraja, Albanije (dračka i lješka biskupija - *Durazzo e Alessio*), ali iz sličnog vremena, 1746. godine, samo 11 godina prije Manolinog izvještaja 1757. iz dalmatinsko-zagorskih krajeva. Radi se također o bijegu žene i nemogućnosti muža da se ponovo oženi ako nema potvrde o smrti prve odbjeglije žene, o *događaju sasvim čestom da žene, znajući da su udajom postale ropkinjama, pobjegnu i da ostanu muževi uvijek vezani bez mogućnosti da se ožene drugom ženom (Acta, 1746: 13).*

11. Ovo uobičajeno prezime koje ćemo i danas često naći naročito u Splitu, ima u knjizi J. Wynne glavni čovjek sela Dicmo kraj Splita, stariješina Pervan.

muškarci nego one same.

Ljubomora muči jednako jake kao i slabe, premda različito djeluje, već prema različitoj prirodi čovjeka. Povreda bračne vjernosti u očima povrijeđenog smatra se u Dalmaciji još uvijek neizbrisivom mrljom i rijetko se završi iskrenim pomirenjem, a češće u prolijevanju krvi. Zato se izbjegava narušavanje tih njihovih načela, a i ne vidi se ona učestalost udvaranja i sloboda te upornost kavalira koju razboriti ljudi toliko osuđuju, u Italiji tako bezuspješno. Primjer Mlečana, i nekolicine drugih Talijana, malo ih je iskvarilo, ali ne toliko da bi veći dio naroda zaboravio svoja mudra načela te se većinom ravnaju više prema njima nego prema primjeru Mlečana.

5. ODNOS MUŠKARACA PREMA ŽENAMA

... IL MORLACCO A CAVALLO DEL SUO GIUMENTO, FACENDO POMPA DELLE SUE ARMI, E TENERLI DIETRO A PIEDI LA MADRE E LA MOGLIE

Dio nošnje, kapica, o kojoj je bilo govora u prošlom odjeljku, pokazuje žensku čistoću. Jedan drugi odjevni predmet, čarape, pokazuju međutim, odnos muškaraca prema ženama: *Morlaci preziru nošenje čarapa, s obzirom da čarape nose žene, pa ni u čemu ne žele biti njima slični*¹² (LOVRIĆ).

Odnos muškaraca prema ženama, kako je istaknuto ovim podnaslovom, jasno je da se odražava i u svim dosad iznesenim manjim cjelinama. Ovdje se, međutim, izdvaja izravnih odnos muškarca prema ženi izražen npr. u direktnom spominjanju žene: *Žena se smatra najnižim stvorenjem u obitelji pa kad netko od njih u razgovoru sa kakvim prijateljem mora spomenuti ženu, majku, sestru, umeće "da prostitute", kao da govori o nečemu mučnom i prljavom* (GRISOGONO). Taj deprecijativni ton ublažava Grisogono nastavkom gore izrečenog: *Isti taj "da prostitute" dodaju imenujući kruh, vino i ostale slične stvari pa se taj izraz može smatrati kao neka poštapalica, a ne toliko izraz prezira.*

Spominjanje žene LOVRIĆ navodi samo u malo izmijenjenom obliku "s proštenjem" (*s proscategniem nasce xene, nasce chieri, nasce rodizce* - Lovrić, talijanski original, str. 164) dodajući još i objašnjenje da muškarci na žene gledaju kao na prljave, niske i ružne životinje koje se ne smije ni spomenuti bez prethodnog ispričavanja, što nije potrebno reći npr. prije spominjanja kobile.

ANONIMNI AUTOR piše da se ženama, premda su ljubazne prema muževima i djeći, ne upućuje nikakva pažnja, što npr. vjerno ilustrira uobičajeni prizor da se

* Morlak, jašući svoju tegleću životinju, gizda se svojim oružjem ostavljajući iza sebe majku i ženu koje idu pješice... Anonimni autor, 1846, str. 300.

12. Zato nose na nogama našivače, vrstu obuće od vune, koje dopiru do donjeg ruba hlača i vide se izvan opanka. (Lovrić).

divljacima skrivenim u srcu Afrike.¹⁶ (*Gazzetta di Zara*, 1846: 131). Oni, dakle, padaju pod utjecaj subjektivnih impresija dok je za Kažotića *Morlacima dobro i zlo zajedničko kao i svim ljudima*.¹⁷

Osim ove opreznosti koju treba imati na umu, svjedočenja domaćih ili stranih (puto) pisaca, postoji još jedan "filter" kroz koji, prije nego se konačno prihvate ova svjedočenja, trebaju proći ovi tekstovi. Radi se o zamci u koju padaju mnogi "komentatori" života - zamišljenom i ostvarenom redu, idealnoj i stvarnoj kulturi, elementima koje treba uzeti u obzir naročito kad se govori o jednoj tako delikatnoj temi kao što je to žena u patrijarhalnoj sredini.

Koliko nam je u tom smislu drugačijih, realnijih podataka ostalo zamagljeno, iskrivljeno, teško je reći. Nije lako povjerovati da bi stečena slika o ženi koju smo dobili iz naših izvora trebala izgledati bitno drugačije.

No, nešto je sigurno ostalo zanemareno i iskrivljeno i stoga što je poznato da postoje informacije koje kolaju samo u ženskom krugu, a raspolažemo zapisima samo muških istraživača, strancima u "ženskom svijetu".

Za usporedbu mogla bi poslužiti knjiga Pruskinje Ide von Duringsfeld "Aus Dalmatien" (Prag, 1857), barunice koja je dvije godine putovala Dalmacijom i njezinim zaleđem ne osvrćući se na savjete prijatelja da ne kreće na tako pustolovan put po takvoj barbar-skoj zemlji. Ona, zaista, u nešto boljem svjetlu prikazuje položaj "vlaške žene", ali ipak priznaje: *Da sam Dalmatinka, svu bi me prožela potreba za razvitkom i davno bih bila izgubila strpljenje s Vlajima jer s Vlajima Dalmacija ostaje okamenjena kakva jest. Oni su originalni, istina, ali takvi su oni već stoljećima...* (Pederin: 223).

Pristup položaju žene jedne druge autorice, grofice engleskog porijekla Justine Rosenberg-Orsini Wynne, pun je suosjećanja i sažaljevanja: *Ljepši spole, ti koji uljepšavaš život i koji si njegov izvor, kako su prema tebi okrutni i barbarski ti narodi!* Taj uzdah upućuje J. Wynne morlačkoj ženi o kojoj je čula samo iz pisanih izvora, Fortisa i Lovrića, dok se Ida von Duringsfeld izravno susrela s njima na svojim putovanjima. Život i položaj žene prikazanog područja (Dalmatinske zagore prvenstveno), može se općenito reći, uvjetovan je čvrstim dinarskim patrijarhalnim tradicijskim kodeksom. Kad kažem čvrstim i tradicijskim, koristim se sličnim epitetima onome Ide von Düringsfeld, "okamenjen", autorice koja je uvidjela da uz "Vlaje" Dalmacija ostaje okamenjena kakva jest, čvrsto pod utjecajem ukorijenjenih tradicija što i čini osnovno obilježje i srž mor-

16. Slično je opazio i Washington Irving: *Engleski putnici istovremeno su i najbolji i najgori na svijetu. Ukoliko ih ne pokreće osjećanje ponosa ili koristi, nema im premca kad je riječ o dubokom i filozofskom viđenju društva ili vjernom i slikovitom opisivanju fizičke stvarnosti. No kad korist ili pak ugled njihove vlastite zemlje dođe u sukob s onima neke druge zemlje, oni idu u krajnost i - zaboravljajući na čestitost i iskrenost koja ih inače krasi - upuštaju se u jetku primjedbu ili uskogrudno ismijavanje. Otud su njihovi putopisi tim pošteniji i tačniji što je zemlja koju opisuju udaljenija* (moto knjizi Omera Hadžiselimovića *Na vratima istoka*, Sarajevo, 1989).

17. Najpoznatiji primjer "okršaja" između domaćeg i stranog pisca upravo je knjiga Ivana Lovrića *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis* (Venezia, 1776), potaknuta Lovrićevom željom za objektivnim i istinitim prikazivanjem života svojih sunarodnjaka - dakle iz prosvjetiteljskih i racionalističkih pobuda - a isto tako iz rodoljublja i iskrenog predromantičarskog divljenja i simpatija prema tim ljudima "nepokvarene prirode".

lačkog (morovlašskog) bića.

Sami naši autori daju mnogo manje podataka o položaju dalmatinske žene na obali i na otocima, ali ističu da je on nešto bolji. Od njih, međutim, kako ne pišu o tom kraju, ne dobivamo nikakvih podataka o privilegiranim položaju žene obalnog pojasa i dijela zaleđa sjevernije od Zadra, naročito u Primorju, dakle u nekadašnjem liburnskom području. O tome možemo dobiti svjedočenja čak od antičkih pisaca pa dalje, ali i na temelju još uvijek prisutnih i prepoznatljivih tragova s kojima se i danas u tim krajevima susrećemo.

I zaista, možda bi Ida, da je Dalmatinka, izgubila strpljenje s Vlajima koji "okame-njuju" Dalmaciju ostajući kakvi jesu, uvijek isti, uvijek Vlaji kojima se divi i čudi ne samo Split već i čitava Dalmacija, i to stoljećima (iz poglavlja "Vlaji" njezine knjige *Aus Dalmatien*, Pederin: 224). Da je, međutim, kojim slučajem Ida "Vlajinja", tada s tim istim Vlajima ne bi izgubila strpljenje i ne bi težila razvitku jer onda bi *bila* Vlajinja, zadovoljna svojim položajem ne poznajući draži ljepšeg i udobnijeg.¹⁸

LITERATURA*

Acta Sanctae Congregationis, 1746. godište, Archivio storico della Congregazione per l'evangelizzazione dei popoli, Roma.

Düringsfeld, Ida von: *Aus Dalmatien*, Prag, 1857.

Hadžiselimović, Omer: *Na vratima Istoka - engleski putnici o Bosni i Hercegovini od 16. do 20. vijeka*. Sarajevo, 1989.

Kulišić, Špiro: *Tragovi arhaične rodovske organizacije i pitanje balkansko-slovenske simbioze*, Beograd, 1963.

Montesquieu, Charles Louis: *The Spirit of Laws* - prijevod djela u originalu *De l'esprit des lois*, Ženeva, 1748.

Pederin, Ivan: *Njemački putopisi po Dalmaciji*, Split, 1989.

Sahlins, Marshall D.: *Culture and Environment - The Study of Cultural Ecology* (iz knjige *Horizons of Anthropology* edited by Sol Tax and L. G. Freeman), Chicago 1977.

Skok, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, JAZU, Zagreb, 1972, sv. I-IV.

Stulli, Bernard: Građa o stanju u Dalmaciji 1818. godine; *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti*, Istraživačkog centra JAZU, Zagreb, vol. 13, 1983.

---

18. *Pure vivono contente del loro stato perche non conoscono le attrative d'altro piu dolce, e piu commo-do...*, autor anonimnog rukopisa iz 1775/6 godine. *Dell' indole dei Dalmatini* u odjeljku "I Morlacchi", str. 30 u Grga Novak: Jedan anonimni rukopis iz 1775/6 god. o dalmatinskim zagorcima (Morlakima), primorcima i otočanima; *Jadranske studije*, Zagreb, 1930, str. 21-37.

* Bibliografija djela iz kojih je crpljena izvorna građa navedena je na početku članka, u poglavlju I.

Visković, Velimir: predgovor knjizi Ivana Aralice, *Psi u trgovištu*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 171, Zagreb, 1987.

Wynne, Justine Rosenberg Orsini: *Costumi dei Morlacchi*, Padova, 1798, prev. s franc. originala *Les Morlaques*, 1788.

PARDON, THAT'S MY WIFE!

Summary

The intention of this article is to contribute to the knowledge of the status of woman in Dalmatia and its hinterland in the eighteenth to the nineteenth century. The work is based on the archival sources written in Italian and Latin by some Dalmatian writers. The author focuses on six crucial thematic wholes: 1/ a bride 2/ pregnancy - delivery 3/ work - everyday life 4/ morality 5/ the attitude of man towards woman 6/ possessed women - witches. In the third chapter the author refers to the paleoslavic etymon *ved* 'to know' /cf. skr. *veda* 'knowledge' etc./ which is reflected in the words *nevjesta* and *vještica*, the first word showing an unprivileged and the second one privileged position of woman. Secondly - these sources are useful and instructive because they give us the possibility to follow and to reconstruct the development of ethnological thought. The impact of evolutionism is present in their explanation of cultural phenomena. Two opposite points of view concerning the value of Montesquieu's anthropogeographical theory are being discussed in connection with the status of a woman. At the end the author states that the status of the woman in Dalmatia and especially in its hinterland is heavily determined by dinaric patriarchal codex and points to the better condition of woman in that part of the costal region once inhabited by Liburnians, especially in Primorje.